

Il Libro dell' Arte

CENNINO CENNINI

HET HANDBOEK VAN
DE KUNSTENAAR

*Vertaald naar de Italiaanse en Engelse edities
door Hendrik Van den Bossche en Hilde Theuns*

 LUDION

DEEL 1

- I. Het Eerste Hoofdstuk van het Eerste Deel van dit Boek 21
- II. Hoe sommigen het beroep aanvatten vanwege hun verheven geest en sommigen voor het profijt 26
- III. Noodzakelijke voorzieningen voor al wie dit beroep aanvat 26
- IIII. Het schema dat je toont in hoeveel onderdelen en takken de bezigheden verdeeld zijn 27
- V. Hoe je begint te tekenen op een klein paneel en de juiste methode hiervoor 27
- VI. Hoe je moet tekenen op verschillende soorten panelen 28
- VII. Welke soort been goed is voor de behandeling van de panelen 28
- VIII. Hoe je moet beginnen te tekenen met een stiften en bij welk licht 30
- VIIII. Hoe je de belichting, licht of schaduw, op je figuren moet weergeven om ze diepte te geven 32
- X. De methode en het systeem om te tekenen op schaapsperkament en papier en om te schaduwen met wassing 32
- XI. Hoe je kunt tekenen met een loden stiften 33
- XII. Hoe je, als je een fout gemaakt hebt bij het tekenen met een loden stiften, deze kunt weggommen en waarmee 33

- XIII. Hoe je moet oefenen om met een pen te tekenen 34
- XIII. Hoe je kan leren de veer te snijden om te tekenen 35
- XV. Hoe je moet evolueren naar tekenen op gekleurd papier 36
- XVI. Hoe de groene kleur wordt gemaakt op papier om te tekenen en de manier om ze aan te lengen 37
- XVII. Hoe je perkament van jonge geit moet kleuren en met welke methode je het moet polieren 39
- XVIII. Hoe je papier de kleur van morella moet geven 39
- XVIII. Hoe je papier een indigo tint moet geven 40
- XX. Hoe je papier roodachtig of bijna perzikkleurig moet tinten 41
- XXI. Hoe je papier vleeskleurig moet tinten 41
- XXII. Hoe je papier berrettina (grijsgroen) of vaal moet tinten 41
- XXIII. Hoe je de essentie van een goede figuur of tekening kan bekomen met calqueerpapier 42
- XXIII. De eerste manier om helder calqueerpapier te leren maken 42
- XXV. Een tweede manier om calqueerpapier te maken: lijm 43
- XXVI. Hoe calqueerpapier te maken van papier 43
- XXVII. Hoe je moet proberen zo weinig mogelijk verschillende meesters door mekaar te kopiëren 44
- XXVIII. Hoe je, na de meesters, moet volhouden constant te kopiëren naar de natuur 45



Cennino Cennini. *Madonna met kind*. Tempera op paneel, 62 cm x 42 cm.

Il Libro dell' Arte

CENNINO D'ANDREA CENNINI

Hier begint het handboek van de ambachtsman, gemaakt en samengesteld door Cennino van Colle, met eerbied voor God en de Heilige Maagd Maria en Sint-Eustachius en Sint-Franciscus en Sint-Johannes de Doper en Sint-Antonius van Padua, en, in het algemeen, voor alle Heiligen van God en met eerbied voor Giotto, voor Taddeo en voor Agnolo, Cennino's meester en tot gebruik, ten goede en tot profijt van eenieder die dit beroep wenst aan te vatten.

Het Eerste Hoofdstuk van het Eerste Deel van dit Boek

In den beginne, toen de Almachtige God Hemel en Aarde schiep, schiep Hij boven alles Man en Vrouw naar Zijn evenbeeld, en Hij voorzag hen van alle Deugden.

Maar toen werd Adam in het ongeluk gestort door de jaloerse Lucifer, die hem – of liever Eva en daarna Eva Adam - met boosaardigheid en list verleidde tot het plegen van zonde tegenover Gods gebod.

Hierdoor werd God kwaad op Adam en Hij verdreef hem en zijn gezellin uit het Paradijs en Hij sprak tot hem:

“Vermits gij ongehoorzaam zijt aan het gebod dat God aan u heeft gegeven, zult gij uw leven in het zweet uws aanschijns verderzetten“.

En Adam, die inzag welke fout hij gemaakt had, nadat hij zo rijkelijk begenadigd was door God, de Bron, het Begin en de Vader van ons allen, besepte dat hij een of andere arbeid moest vinden.

En dus begon hij te schoffelen en Eva begon te spinnen.

Hierna beoefende de mens vele verschillende nuttige bezigheden, sommige daarvan vereisten meer wetenschappelijke kennis dan andere; ze konden niet allemaal gelijk zijn.



Giotto. *Madonna met Kind*. 1320-1330

De wetenschappelijke kennis is de meest waardevolle en ze wordt gevolgd door een bezigheid waarvoor een wetenschappelijke basis nodig is, gekoppeld aan een vaardige hand en dit is de bezigheid die gekend is als schilderen, waarvoor zowel verbeelding als handvaardigheid nodig zijn, om dingen te ontdekken die niet zichtbaar zijn, die zichzelf verstoppen in de schaduw van natuurlijke dingen en om ze met de hand vorm te geven en aan het licht te brengen wat niet echt bestaat.

En ze verdient met recht te tronen naast kennis en gekroond te worden samen met de poëzie.

De rechtvaardiging luidt als volgt: de dichter is, met de kennis die hij heeft, vrij om naar wens dingen samen te voegen en te verbinden, of niet, al naargelang zijn voorkeur. Op dezelfde manier is de schilder vrij om een figuur samen te stellen die afgesneden is tot de romp, half man half paard, overeenkomstig zijn verbeelding.

Daarom heb ik de meeste hoogachting voor de mensen die willen weten op welke wijze zij deze allerhoogste wetenschap met een juweel kunnen verrijken en die zich hiervoor werkelijk zonder enige terughoudendheid inzetten en daardoor aan die wetenschap het beetje kennis toevoegen dat God hen gegeven heeft.

Als een onbelangrijke beoefenaar van de schilderkunst ben ik, Cennino, de zoon van Andrea Cennini van Colle di Val d'Elsa, geboren. Ik werd gedurende 12 jaar in dit beroep opgeleid door mijn meester, Agnolo di Taddeo van Firenze. Hij leerde dit beroep van Taddeo, zijn vader, en zijn vader was opgeleid door Giotto en was gedurende 24 jaar zijn navolger.

Die Giotto bracht het beroep van schilderen van Grieks terug naar Latijns en moderniseerde het en zijn vakmanschap was meer geperfectioneerd dan wat er daarna gekomen is.

Om al diegenen die het beroep wensen aan te vatten gerust te stellen zal ik opschrijven wat mij werd aangeleerd door de bovengenoemde Agnolo, mijn meester, en wat ik eigenhandig heb uitgeprobeerd.

Eerst aanroep ik de Hoge, Almachtige God, de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, dan de meest verrukkelijke voorspreker voor alle zondaars, de Maagd Maria, en Sint-Lucas de Evangelist, de eerste Christelijke schilder en mijn pleitbezorger, Sint- Eustachius en, in het algemeen, alle Heiligen in het Paradijs.

Amen

II.

Hoe sommigen het beroep aanvatten vanwege hun verheven geest en sommigen voor het profijt

Het is dankzij de impuls van hun verheven geest dat sommigen ertoe bewogen worden dit beroep dat hen aantrekt met natuurlijk enthousiasme aan te vatten.

Hun intellect zal genoeg scheppen in het tekenen, op voorwaarde dat ze er uit zichzelf toe worden aangetrokken, zonder enige verplichting, door die verheven geest.

Door dit genoeg zullen ze dan een meester willen vinden en zullen ze zich aan hem binden, met respect voor zijn gezag, en het leerling-schap ondergaan opdat ze de perfectie zouden bereiken.

Er zijn er ook die dit nastreven uit armoede en huiselijke ontbering, uit winstbejag en ook uit liefde voor het beroep; maar boven hen allen verheffen zij zich die het beroep aanvatten uit liefde en vervoering.

III.

Noodzakelijke voorzieningen voor al wie dit beroep aanvat

Jij, die door een verheven geest met deze ambitie wordt aangevuurd en op het punt staat dit beroep aan te vatten, moet je van het volgende voorzien: Liefde, Ontzag, Gehoorzaamheid en Volharding.

En begin eraan door jezelf te onderwerpen aan de richtlijnen van een leermeester die je zo vroeg als mogelijk kan onderwijzen en verlaat je meester niet voor je het moet.

III.

Het schema dat je toont in hoeveel onderdelen en takken de bezigheden verdeeld zijn

De basis van het beroep, het allereerste begin van deze handvaardigheid, is tekenen en schilderen.

Voor deze twee onderdelen is kennis van het volgende nodig: hoe je moet opwerken of vermalen, hoe inlijmen, hoe je stof moet aanbrengen, hoe je gesso moet aanbrengen, hoe je gesso moet afschrappen en gladmaken, hoe je gesso moet modelleren, hoe je bolus moet leggen, hoe je moet

vergulden, polieren, temperen, inleggen, afschuren, schrapen, granuleren, markeren, schilderen, verluchten en vernissen op paneel of **ancona**.

Om op een muur te werken moet je kunnen natmaken, bepleisteren, versieren, gladmaken, tekenen en schilderen in fresco, en om voltooiing te komen in secco moet je kunnen temperen, verfraaien en afwerken op de muur.

En laat dit het schema zijn van de stappen waarover ik zal uitweiden met het beetje kennis dat ik verworven heb, onderdeel per onderdeel.

V.

Hoe je begint te tekenen op een klein paneel en de juiste methode hiervoor

Zoals gezegd, begin je met tekenen. Je zou hiervoor in het bezit moeten zijn van de meest elementaire zaken.

Eerst neem je een klein buxushouten paneel, een **sommesso** (*15 tot 20 cm*) breed in elke richting, helemaal glad en schoon, dit wil zeggen, gespoeld met schoon water, afgewreven en gladgemaakt met de **zeekat** die goudsmeden gebruiken om af te gieten.

Wanneer dit paneeltje door en door droog is, neem je voldoende been.

Je stampt dit gedurende 2 uur zo fijn mogelijk en hoe fijner het is, hoe beter. Schraap het dan bij mekaar, neem het en bewaar het droog, verpakt in papier. En als je er wat van nodig hebt om je paneeltje mee in te smeren, neem je er een halve boon van of nog minder.

En meng dit been met speeksel.

Verspreid het met je vingers over het paneeltje en voordat het opdroogt hou je het paneeltje in je linkerhand en tik je er met de vingertoppen van je rechterhand op tot je ziet dat het droog is.

En het zal met been bekleed zijn, even gelijkmatig op de ene plaats als op de andere.

VI.

Hoe je moet tekenen op verschillende soorten panelen

Voor dat doel is een paneeltje van oud vijgenhout goed, evenals de tabletten die door kooplieden gebruikt worden en die bestaan uit schaapsperkament met gesso en die bekleed zijn met loodwit in olie, waarna je ze insmeert volgens het systeem dat ik beschreven heb.

VII.

Welke soort been goed is voor de behandeling van de panelen

Je moet weten welk been goed is.

Neem beenderen van de poot en vleugels van gevogelte of van een **kapoen**; en hoe ouder ze zijn, hoe beter.

Zoals je ze vindt onder de eettafel steek je ze in het vuur en wanneer je ziet dat ze witter dan as geworden zijn, haal je ze eruit en vermaal je ze grondig op het porfier.

En gebruik het zoals ik hiervoor heb gezegd.



Maso Finiguera. Zittende schildersgezel tekenend op paneel. Pen, wassingen, wit opgehoogd op rozerood papier.

VIII.

Hoe je moet beginnen tekenen met een stift en bij welk licht

Het dijbeen van een gecastreerd lam is ook goed, evenals de schouder, verkoold op de beschreven manier.

Neem dan een **stift** van zilver of koper of om het even wat, als het uiteinde maar van zilver is, dun genoeg, glad en goed in de hand liggend.

Dan gebruik je een model en begin je het eenvoudigste onderwerp na te tekenen om je hand los te maken en ga je met je stift over het paneeltje, zo lichtjes dat je bijna niet kan zien wat je begonnen bent.

Maak je halen langzaam steviger en herhaal dit vaak om de schaduwen weer te geven.

En hoe donkerder je de schaduwen in de accenten wil maken, hoe vaker je naar hen moet weerkeren en dus ga je, in tegenstelling hiermee, maar enkele malen over de lichte delen.

En laat de helmstok en de stuurman van dit vermogen om te zien het licht van de zon zijn, het licht van je ogen en je eigen hand: want zonder deze drie dingen kan niets systematisch gedaan worden.



Leonardo da Vinci. Zilverstift op papier.

Maar zorg ervoor dat het licht diffuus is als je tekent en laat de zon van je linkerkant komen.

En met dit systeem moet je jezelf aan het tekenen zetten.

Teken elke dag slechts een beetje, zodat je er de smaak niet voor verliest of het beu wordt.



Leonardo da Vinci. *Karakterkop*. Silberstift.

VIII.

Hoe je de belichting, licht of schaduw, op je figuren moet weergeven om ze diepte te geven

Soms ben je aan het tekenen of kopiëren in een kapel of aan het schilderen in ongunstige omstandigheden waarbij je niet in staat bent het licht weg te krijgen van je hand, of kan je het licht niet krijgen zoals je wil.

Ga er dan toe over diepte aan je figuren, of liever aan je tekening, te geven overeenkomstig de plaatsing van de ramen die je op deze plaats vindt, want zij moeten voor de belichting zorgen.

En zo moet je, volgens de belichting, van welke kant die ook komt, licht en schaduw aanbrengen, overeenkomstig dit systeem.

En ook als het licht van pal voor je komt of in volle glorie schijnt, plaats je het reliëf op dezelfde manier, licht en donker, volgens dit systeem.

En wanneer het licht door een raam schijnt dat groter is dan de andere, volg je steeds de overheersende belichting.

Leg jezelf op het zorgvuldig te analyseren en hou je daar aan, want als je werk op dit punt zou falen, zou het diepte missen en resulteren in een oppervlakkig ding dat van weinig meesterschap getuigt.

X.

De methode en het systeem om te tekenen op schaapsperkament en papier en om te schaduwen met wassingen

Om terug te keren naar ons hoofdthema: je kan ook tekenen op **schaapsperkament** of op **papier**.

Op het perkament kan je tekenen met je stift als je er eerst wat van dat been hebt opgedaan, droog en verpulverd zoals stof of schuurhars, over heel het perkament gepoederd, uitgespreid en afgestoft met een hazenpoot. Indien je, nadat je met je stift getekend hebt, de tekening verder wil uitwerken, breng je inkt aan op de te accentueren en te benadrukken punten.

En dan schaduw je de plooien met wassingen van inkt, dit wil zeggen met twee druppels inkt in net zoveel water als er in een notendop kan.

En schaduw met een penseel gemaakt van hermelijnstaart, tamelijk stomp en bijna altijd droog.

En naargelang de schaduwen maak je de wassingens steeds zwarter op deze manier: met steeds meer druppeltjes inkt.

En je kan op een gelijkaardige manier werken en schaduwen met kleur en met **kleurstoffen** zoals de boekverluchters gebruiken, de kleuren aangelengd met gom of met geklaard eiwit, dat goed opgeklopt en bezonken is.

XI.

Hoe je kan tekenen met een loden stift

Je kan ook zonder been op dit perkament tekenen, met een stift van lood, dit wil zeggen, een stift gemaakt van twee delen lood en één deel tin, goed geslagen met een hamer.

XII.

Hoe je, als je een fout gemaakt hebt bij het tekenen met een loden stift, deze kan weggommen en waarmee

Op papier kan je tekenen met het hiervoor vermelde lood, zowel zonder been als met been.

En als je ooit een fout maakt, zodat je een haal die met dit stukje lood gemaakt is wil verwijderen, neem je een beetje broodkruim en je wrijft het over het papier en je zal verwijderen wat je maar wenst.

En je kan nog altijd op dezelfde manier op dit papier schaduwen met inkt, met kleur en met kleurstoffen, waarbij je gebruik maakt van de hiervoor vermelde **tempera's**.

XIII.

Hoe je moet oefenen om met een pen te tekenen

Wanneer je ongeveer een jaar aan deze oefening besteed hebt, naargelang hoe prettig je het vond en hoeveel plezier je eraan gehad hebt, kan je soms gewoon op papier tekenen met een **pen**. Zorg ervoor dat ze fijn gesneden is; en teken dan zorgvuldig en breng je lichten, halftonen en schaduwen laag na laag aan, waarbij je er verscheidene malen met je pen over gaat. En als je wil dat je tekeningen wat aantrekkelijker ogen, zet je er kleine wassingens op zoals ik je hiervoor heb uitgelegd, met een stomp hermelijnharen penseel.

Weet je wat er met je gebeurt als je het tekenen met een pen oefent? Het zal je vakkundig maken, bedreven en in staat om veel uit je eigen hoofd te tekenen.

XIII.

Hoe je kan leren de veer te snijden om te tekenen

Als je moet leren hoe deze ganzenveren moeten gesneden worden, moet je een goede, stevige veer nemen en ze ondersteboven houden tussen de twee vingers van je linkerhand en een zeer scherp pennemes nemen en een horizontale snede maken op één vinger van de tip.

En je moet snijden door het mes naar je toe te trekken en ervoor zorgen dat het mes gelijkmatig snijdt, ook door het midden van de veer.

En dan plaats je het mes terug op één van de kanten van de veer, bijvoorbeeld de linkerkant, die naar je toe gericht is, en je snijdt ze schuin af naar een punt.

En snijd de andere kant even schuin toelopend naar hetzelfde punt.

Dan draai je de pen om en leg je ze over je linker duimnagel en voorzichtig, beetje bij beetje, verfijn je en snijd je het tipje en maak je de vorm breed of fijn, naargelang wat je wil, om te tekenen of te schrijven.

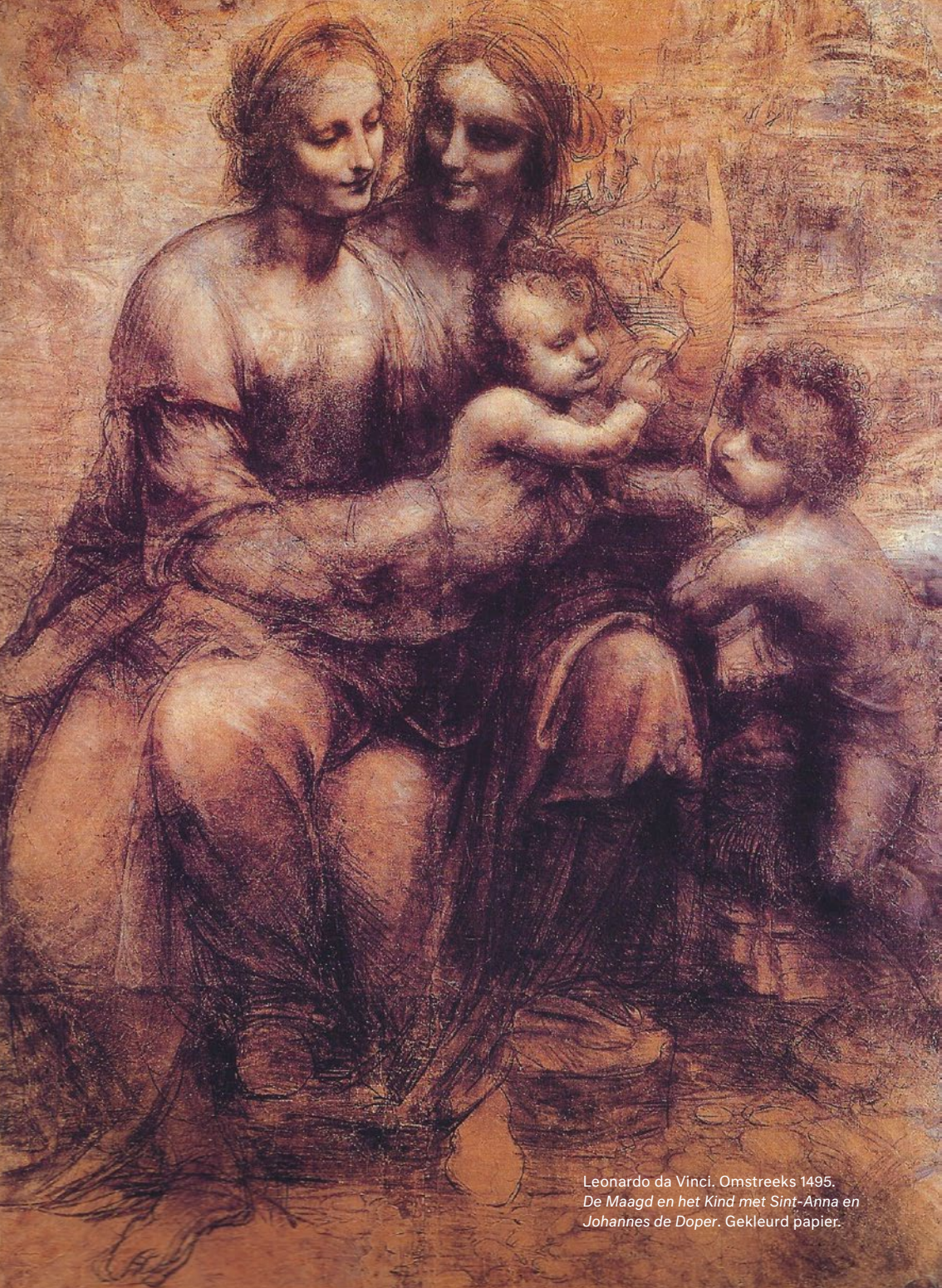
XV.

Hoe je moet evolueren naar tekenen op gekleurd papier

Om stap na stap de glorie van het beroep te benaderen en te proberen de ingang en het pad te ontdekken naar het schilderen, zou je met een tekensysteem moeten beginnen dat verschilt van het vorige en dat bekend staat als tekenen op gekleurd papier, dit wil zeggen ofwel papier, ofwel perkament.

Zorg ervoor dat het getint is, want het wordt allemaal op dezelfde manier gekleurd en met dezelfde tempera.

En je kan je tinten laten overhellen naar roze, of violet, of groen, of blauwachtig, of berrettina (groenachtig grijs), dit wil zeggen, valse kleuren, of vleeskleurig, of wat je ook wil, want je hebt voor alle tinten dezelfde tempera's nodig en dezelfde tijd om de kleuren te malen; en je kan op hen allemaal op dezelfde manier tekenen.



Leonardo da Vinci. Omstreeks 1495.
*De Maagd en het Kind met Sint-Anna en
Johannes de Doper. Gekleurd papier.*

Het is waar dat de meeste mensen over het algemeen de groene tint gebruiken, en het is de meest gebruikte, zowel voor het schaduwen als voor het ophogen.

Hoewel ik later meer uitleg zal geven over het vermalen van de kleuren en hun eigenschappen en hun tempera's, zal ik je nu in het kort een snelle methode geven, zodat je kan beginnen met het tekenen en met het kleuren van papier.

XVI.

Hoe de groene kleur wordt gemaakt op papier om te tekenen en de manier om ze aan te lengen

Als je perkament van een jonge geit wil kleuren, of een blad papier, moet je een halve noot groene aarde nemen en ongeveer de helft oker; en een blokje loodwit ter grootte van de helft van de oker; en wel een hele boon beenpoeder (het been dat ik eerder beschreven heb om te tekenen) en wel een halve boon vermiljoen.

Wrijf al deze dingen goed fijn op de porfierplaat met put- of bron- of rivierwater, en blijf vermalen zolang je kan, je kan ze nooit teveel vermalen, want hoe fijner je ze maalt, hoe perfecter de kleur wordt.

Dan leng je de hiervoor vermelde zaken aan met lijm van de volgende kwaliteit en sterkte: neem een blad drogistenlijm, geen vislijm, en laat het gedurende 6 uur in een kleine aarden pot weken, in een hoeveelheid helder schoon water die twee gewone bekers kunnen bevatten.

Dan plaats je deze kleine aarden pot op het vuur om de lijm te smelten en schuim je af als het kookt.

Als het een beetje gekookt heeft, zodat je kan zien dat de lijm helemaal opgelost is, filter je twee maal.

Neem dan een grote verfpot, groot genoeg voor deze vermalen kleuren, en doe er genoeg van deze lijm bij zodat het vrijelijk van je penseel loopt.

En kies een voldoende grote, zachte varkensharen borstel.

Dan neem je het papier dat je wil kleuren en je legt de kleur op een gelijkmatige manier over het oppervlak van het papier, met lichte handbewegingen, met de borstel ongeveer half droog, eerst in één richting en dan in de andere.

En breng hiervan op deze manier 3 of 4 lagen aan, of 5, tot je ziet dat het papier gelijkmatig gekleurd is.